

Dávid Adrienne: Kulturális örökségünk digitális képeken - "Megnyílt" a Magyar Digitális Képkönyvtár

Június közepén új szolgáltatással bővült a hazai könyvtári szféra hálózati szolgáltatásainak portfóliója: hivatalosan is "megnyitotta kapuit" a Magyar Digitális Képkönyvtár (MDK), amelyet közzétettünk a <http://www.kepkonyvtar.hu> weboldalon. A több mint negyvenezer kereshető képpel induló MDK az Országos Széchényi Könyvtár irányításával és 48 magyar könyvtár összefogásával létrehozott országos könyvtári képadatbázis, amely a Reneszánsz Év keretén belül, az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatásával valósulhatott meg. Létrejöttének célja a már digitalizált könyvtári képanyag egyponos szolgáltatása egy olyan könnyen áttekinthető, felhasználóbarát felületen, amely speciális szolgáltatásokkal segíti a képek kreatív felhasználását és újrahasznosítását. Gyűjteménye gazdag, szabadon felhasználható (vagyis szerzői jogilag rendezett), oktatási, tudományos és kulturális szempontok figyelembevételével kialakított, és folyamatosan bővülő gyűjtemény.

A projekt modellje és résztvevői

A projekt keretén belül kiépítettünk egy központi adatbázist, amelyet az OSZK működtet. A partnerkönyvtárak első lépésben ide küldik el a digitális dokumentumaik képanyagát a metaadatok szabványos formátumával (XML vagy HUN-, illetve USMARC) együtt. A nemzeti könyvtár feladata a masterképek és a metaadatok begyűjtése és ellenőrzése, az anyagok feltöltése a rendszerbe, az adatbázis pedig elvégzi a konverziót, a szolgáltatóképek generálását, valamint a képek és adatok megjelenítését.

Az OSZK a projekt keretében beszerzett infrastrukturális háttérrel egy nagy kapacitású, biztonságos, hosszú távú tárolást lehetővé tevő központi tárhelyet biztosít a partnerkönyvtárak masterképei számára, amellyel a központi archiválás kérdése megoldható.

A projekt harmadik eredménye egy egységes, képi dokumentumokra alkalmazható adatstruktúra, és ennek megfelelő on-line kitöltő űrlap, amely nyilvános, bárki igénybe veheti, aki képi dokumentumait metaadatokkal szeretné ellátni, és azokat szabványos XML formában elmenteni.

Kiegészítő szolgáltatásként metakereső kapcsolódik a rendszerhez, amelynek segítségével további jelentős magyar képadatbázisok tartalmában kereshetünk.

A 48 partnerkönyvtár igen vegyes összetételű: a két nemzeti gyűjtőkörű könyvtár, továbbá tizenkét egyházi, nyolc felsőoktatási, húsz múzeumi, és hat szakkönyvtár vesz részt a projektben. Figyelemre méltó és üdvözlendő a múzeumi és egyházi könyvtárak magas száma a résztvevők között.

Gyűjtőkör

Az MDK gyűjtőköre - az OSZK-ban őrzött hatalmas képanyag mellett - kiterjed a partnerkönyvtárak gyűjteményeiben őrzött magyar vagy magyar vonatkozású kódexekre, helytörténeti fotótárakra, képeslapokra, plakátokra, metszetekre, térképekre és más képi - vagy képként szolgáltatható - dokumentumokra (pl. kéziratokra). A válogatásnál az oktatási, tudományos és kulturális szempontok dominálnak. Partnerkönyvtáraink sokszínűsége a

garancia a gazdag és változatos képgyűjteményre, amely reményeink szerint bármely érdeklődő igényeit kielégíti.

Az MDK elsősorban a már digitalizált és szerzői jogilag nem védett képanyagot szolgáltatja, de a későbbiekben további digitalizálással kívánja bővíteni az adatbázis tartalmát, hogy a tudományterületek lehető legszélesebb spektrumát felölelje a kínálat.

A tervezés tapasztalatai

Metaadat-szerkezet

A metaadat-struktúra megtervezésében segítségünkre volt a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) képekre vonatkozó, Qualified Dublin Core alapú ajánlása, valamint megvizsgáltuk több magyar és külföldi képadatbázis metaadat-struktúráját. Mivel a pályázatban szempont volt az egyszerűség, a felhasználóbarát, bárki számára értelmezhető rendszer kialakítása, ezért elsősorban nem könyvtári igényességű metaadatsor kialakítására törekedtünk, hanem arra, hogy a leírás a felhasználó szempontjából valóban hasznos és vélhetően keresendő információkat rögzítsen a képanyagról. Ennek eredményeként jött létre a képkönyvtár saját metaadat-struktúrája.

Témastruktúra

Az osztályozás adatcsoportjánál némi fejtörést okozott a témastruktúra kialakítása. Próbáltunk nyelvtől független, nemzetközileg használt rendszert alkalmazni, ami fontos szempont volt, tekintettel az angol nyelvű kezelőfelület kialakításának tervére. Felmerült az ETO főosztályainak használata, de ez a fajta tudományfelosztás nehézkesnek és bonyolultnak tűnt az egyszerű felhasználók számára. A partnerkönyvtárak ETO-használata sem szorgalmazta ennek a megoldásnak az alkalmazását, hiszen a tervezést megelőző on-line kérdőíves felmérésünkben mindössze két könyvtár jelezte, hogy ETO-t használt a képek osztályozása során. Vizsgálatunk következő alánya a Library of Congress Subject Headings volt, amelyet például a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár is alkalmaz. Megvizsgálva a rendszert, úgy véltük, hogy felépítését tekintve túlságosan "amerikai", a nemzeti tárgyú tudományterületeket (pl. magyar irodalom, magyar történelem) nehéz lett volna segítségével tükröztetni. Végül - némi átalakítással - az ugyancsak osztályunkon készülő két szolgáltatás, a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) és a Digitális Képtár (DKA) témastruktúráját vettük alapul. A nemzetközileg használt rendszer alkalmazását sem adtuk fel: a kialakított témastruktúrát megfeleltettük Dewey tizedes osztályozása témaköreinek. A Dewey-számok nyelvtől független értelmezést tesznek lehetővé.

Metaadat-formátumok

- MDK XML

A rendszert elsősorban az MDK metaadat-struktúrája alapján elkészített XML-ek fogadására készítettük fel. A kidolgozott adatstruktúra alapján DTD készült, amelyet közzétettünk a <http://www.kepkonyvtar.hu/urlap/mdk.dtd> weboldalon. Az előkészítés szakaszában elvégzett előzetes felmérés megmutatta, hogy a könyvtárak nagy részének nincsenek rögzített metaadatai, ezért gyorsan, még tulajdonképpen a tervezési szakaszban készítettünk el a már említett on-line űrlapkitöltő programot (<http://www.kepkonyvtar.hu/urlap>), amely lehetővé teszi a metaadatok egyszerű rögzítését és MDK XML-ként való mentését.

- HUN- és USMARC rekordok

Az adatbázis képes az integrált rendszerekből kinyert HUN-, illetve USMARC-rekordok feldolgozására is. A konverzió elvégzéséhez a MARC-mezők mappelését kellett elvégezni. Eleinte úgy tűnt, hogy elegendő lesz két megfeleltetés, egy a HUN-, illetve egy a USMARC-ra

vonatkozóan. Mappelés után azonban - amikor mintarekordok beküldését kértük azoktól a könyvtáraktól, amelyek jelezték, hogy MARC-rekordokat fognak küldeni -, kiderült, hogy tévedtünk. A könyvtárak leírási gyakorlatának eltérése, sajátosságai miatt, sajnos, lehetetlen volt az adatok megfelelő konverziója egyetlen megfeleltetés segítségével - a MOKKA munkálatai során is hasonló tapasztalatok születtek. Végző megoldásként minden könyvtárnak külön megfeleltetés készült, de még ez a megoldás sem tudta teljesen kiküszöbölni a problémákat. Az OSZK-ban például a különgyűjteményi táruk saját leírási szabályzatuk szerint rögzítenek az AMICUS integrált rendszerben, így az OSZK számára elkészített megfeleltetés nem tudta teljes mértékben konvertálni az összes bevitt adatot, mivel csak azokat az adatmezőket lehetett mappelni, amelyek tartalma minden tárnál megegyező volt. Az a kompromisszumos megoldás született, hogy mivel a rendszer lehetővé teszi a bevitt adatok módosítását, kiegészítését, így a konverzió során át nem vitt, de mégis fontosnak ítélt adatokat utólagos kiegészítésként rögzíteni lehet. Segítségként - hogy ez minél egyszerűbb és gyorsabb legyen - az MDK rendszerén belül lehetőség van arra, hogy egy leválogatott rekordhalmaz egészére vonatkozó azonos adatot rögzítsünk, egyetlen lépésben (ún. "globális csere").

Tárgyszavak

A tárgyszavazás egységessége érdekében kértük a Köztaurusz használatát, mert úgy találtuk, hogy nincs Magyarországon ennél jobb egységes és elfogadott feltárórendszer. Azonban a könyvtárak a feldolgozó munka során jelezték, hogy sok fontos tárgyszó nem szerepel benne, amelyekre pedig szükség lenne a tárgyi feltáráskor. Így végül engedélyeztük a saját tárgyszavak használatát, amit az MDK rendszere "Szabad tárgyszó"-ként jelenít meg, míg a Köztauruszban szereplő szavak "Tárgyszó"-ként szerepelnek. A könyvtáraktól elkértük a Köztauruszban nem szereplő, ám fontosnak ítélt tárgyszavak listáját, amelyet továbbítunk a Köztaurusz szerkesztőinek, ily módon a projekt a Köztaurusz fejlesztéséhez is hozzájárulhat.

Anyagbeadás

Az OSZK a könyvtáraktól az eredeti, nagy felbontású archív/master képeket gyűjti be. A beadó könyvtár feladata a képek kiválogatása saját gyűjteményéből, a megfelelő minőségű képek biztosítása, ha szükséges, különféle képmanipulációk - mint pl. körbevágás, vízszintesbe forgatás, az esetleges színtkorrekciók, retusálás - elvégzése, a szín- és fájlhibás képek kiszűrése. Nagyon fontos, hogy a képfájl és a hozzá tartozó metaadatfájl neve megegyezzen, mert az adatbázis ennek alapján hajtja végre azok összepárosítását.

Az informatív fájlnevek - pl. jelzet és oldalszám a névben - tartalmi információval is szolgálnak, így nem kell a sok esetben igen nagy méretű képfájlt megnyitnunk ahhoz, hogy tájékozódni tudjunk annak tartalmáról. A megfelelő fájlnev-konvenció a rendszer, az adatbázis számára is fontos, ennek alapján tudja kezelni, beazonosítani a képfájlokat. A képkönyvtárba beadandó csomagok esetében is figyelni kell az elnevezésre. Fontos, hogy a képfájl és a metaadat azonos fájlnévvel, azonos mappában szerepeljen, valamint, hogy a név csak kisbetűket, számokat és "_" karaktert tartalmazzon. A rendszer ennek alapján rendezi össze a képfájlokat a hozzájuk tartozó metaadatsorokkal.

Az MDK központi rendszere

Az MDK központi rendszere a Monguz Kft. fejlesztése. A képkönyvtár a JaDoX, és a Monguz komponensekből épül fel. A JaDoX egy önálló elektronikus könyvtári szoftver, amely a digitalizálás különböző fázisaiban nyújt segítséget: az importálásnál, a felvitelnél, a

feldolgozásnál, a tárolás és a közzététel során. A képkönyvtár projekt módot adott a JaDoX továbbfejlesztésére. A Magyar Digitális Képkönyvtár rendszerében a képek metaadatainak tárolása JaDoX-ban történik.

A Monguz egy platformfüggetlen keretrendszer, ami távoli információforrások közös felületen való lekérdezésére szolgál. Az adattovábbítás különféle protokollok, szabványok szerinti: Z39.50, OAI-PMH, CCL (Z39.58), SQL, DC, XML. Képes heterogén adattárak közös felületének biztosítására (pl. JaDoX, DSpace, HunTéka, Aleph, OLib, Corvina stb.). Belső adatsere-formátuma az XML, bővíthető plugin-rendszerrel rendelkezik.

Az MDK funkcióinak áttekintése

A felhasználói felületen a következő műveletek elvégzésére nyílik lehetőségünk:

- Könyvtárak listájának megtekintése: a Könyvtárak menüpontra klikkkelve a közreműködő intézmények nevének listája jelenik meg. Egy-egy könyvtár nevére kattintva az adott intézmény címe és egyéb elérhetőségei, valamint a képkönyvtár rendszerébe betöltött rekordjainak száma jelenik meg. Mód nyílik arra is, hogy innen közvetlenül elérhessük az adott könyvtár rekordjainak listáját.

- Böngészés: a böngészéshez 25-féle szempont közül választhatunk, egy legördülő lista segítségével. A lista melletti üres mező keresőszó beírására szolgál. A böngészést szűkíthetjük gyűjtemények szerint, ami szintén listából történő választással lehetséges. A megjelenítés találatok szerinti mappák segítségével, a mappák mellett a bennük található rekordok számának feltüntetésével történik. Adott mappára klikkkelve értelemszerűen megjelenik annak tartalma, bélyegképek formájában, a főcímet és az őrzőhelyet is feltüntetve.

- Keresés: kétféleképpen kereshetünk a rendszerben. Az egyik mód az MDK menüsorából a Keresés menü kiválasztása. Ez az opció módot ad egyszerű, illetve összetett keresés lefuttatására is. A keresés paramétereinél kiválaszthatjuk, hány keresési szempontot szeretnénk beállítani (összesen maximum 10-et lehetséges; szempont hozzáadása, illetve eltávolítása a "+" "-" gombokkal történik). Maga a szempont, a Böngészésnél leírtakhoz hasonlóan, listából választható, és természetesen van mód az összes indexmezőben való keresés beállítására is. A szempontok mellett a keresőszó beírására szolgáló mezők találhatóak. Az egyes mezők közötti kapcsolatokat Boole-operátorok kiválasztásával lehet jelölni. Kiválasztható, hogy összesen hány találat jelenjen meg egy oldalon, 10, 25 vagy 50. A megjelenítés bélyegképekkel történik, és beállíthatjuk, hogy a képek egymás mellett, kitöltve az oldalt, vagy egymás alatt, listaszerűen jelenjenek meg. A képek mellett vagy alatt a főcím és az őrzőhely mindig látható.

A másik fajta keresési mód a gyorskereső használata, amelynek mezője a felső menüsor jobb szélén található. A mező alatti rádiógombokkal kiválasztható, hogy csak az MDK-n belül szeretnénk keresni, vagy "máshol is". A "máshol" más jelentős magyar képatadbázisokat jelent, amelyeket a rendszerhez kapcsolódó metakereső, a Tesuji Kft. által készített Anacleto szoftver kérdez le és jelenít meg. A metakereső által megjelenített felület és a találati lista hasonló a képkönyvtárhoz, a rekordok bélyegképei, a képek címei, forrása és alkotója látható. Kiválaszthatjuk, hogy 10, 25 vagy 50 rekordot szeretnénk a listában látni. Minden találatnál módunkban áll a hasonló rekordok lekérdezése, illetve az adott rekord XML forrásának megjelenítése is.

- Képeslapküldés: bármelyik MKD-beli kép elküldhető képeslapként a rekordot megjelenítő oldalon, a kép fölött látható Képeslapküldés ikonra klikkkelve. A megjelenő űrlapon a feladó nevét és e-mail címét, illetve a címzett nevét és e-mail címét kell feltüntetni, valamint beírni a képeslapra szánt üzenetet. Az e-mailt a címzett valódi képeslaphoz hasonló formában fogja

megkapni, megjelenítve a kiválasztott képet, amely alatt a link az MDK-ba, a kiválasztott kép találati rekordjához vezet el a felhasználót.

- Ajánló küldése: ajánlót szintén az adott rekordot megjelenítő oldalon, az Ajánlás ikonra klikkelve küldhetünk. Itt elegendő csak a címzett nevét és e-mail címét megadni. Az üzenetben a címzett a képhez vezető linket fogja megtalálni.

- Puzzle: népszerű kiegészítő szolgáltatás a kirakójáték. A rekord megjelenítési oldalán, a kép alatt jobb oldalon található Puzzle ikon segítségével a kép kirakójátékká alakul.

- Nyomtatás: a kiválasztott képet metaadataival együtt ki lehet nyomtatni, a kép alatt található Nyomtatás ikonra kattintva. A képnek csak kis méretű (320 pixel magasságú, kb. 10x10 cm), 72 DPI felbontású verziója nyomtatható. Regisztrációhoz kötött szolgáltatások

Regisztrálni a fejléc jobb oldalán található, a felhasználónév és a jelszó beírására szolgáló mezők alatt található ikonok közül a középsőre kattintva lehetséges. A megjelenő űrlapon néhány alapadatot (felhasználónév, név, e-mail cím, jelszó) kell csak megadni. Az adatokat bizalmasan kezeljük. Csak regisztrált felhasználók vehetik igénybe a következő két szolgáltatást:

- Másolatkérés: a felhasználóknak e szolgáltatás segítségével módjuk nyílik a kiválasztott kép eredeti, nagy felbontású verzióját elkérni az őrzőkönyvtártól. A lebonyolítás az őrzőhely és a felhasználó között közvetlenül történik. A másolatkérés anyagi és felhasználási feltételeit minden esetben az őrző intézmény határozza meg, a képkönyvtár csak közvetíti az ilyen irányú kéréseket.

- Kedvencek kiválasztása: bármelyik képet beválogathatjuk kedvenceink közé a kép felett látható szív alakú ikon segítségével. A Kedvencek mappája bejelentkezve a fejléc jobb oldalán található Beállításaim menüpontra kattintva érhető el. Itt módunk nyílik képek eltávolítására a mappából, illetve diavetítést is indíthatunk kedvenc képeinkből. A könyvtárak saját gyűjteményükhöz adminisztrációs jogosultsággal tudnak hozzáférni. Az admin-felületen a következő műveletek elvégzésére van mód:

- Dokumentumfeltöltés: a könyvtárak az OSZK-ba való központi beküldés mellett az on-line feltöltés lehetőségét is választhatják. Ebben az esetben egyszerre maximum öt kép feltöltésére nyílik mód, illetve csomagolt (zipelt) fájlként bármennyi kép feltölthető, ügyelve arra, hogy a feltöltés befejezéséig nyitva maradjon a böngésző.

- Importok kezelése: adminként belépve elérhető az import lista, vagyis a már betöltött anyagok listája. Itt ellenőrizhetjük, hogy a felvitel és a konverzió rendben lezajlott-e. Módunkban áll akár adott import csomag törlése is ezen a felületen.

- Dokumentum adatainak módosítása: a már felvitt rekordok módosítására is van lehetőség, feltölthetünk, társíthatunk további képeket a dokumentumhoz, illetve törölni is lehet ezeket. A metaadatsort teljes egészében is kitörölhetjük és tölthetünk fel új metaadatfájlt, de akár egyetlen adat módosítására is lehetőségünk van, a belső űrlap segítségével. Fontos és nagyszerű lehetőség, hogy mód van a globális cserére is, vagyis adott dokumentumok csoportjának közös hibás adata egyetlen mozdulattal korrigálható, így nem kell azt egyenként, az összes rekordon elvégezni.

Képek megjelenítése

A képek megjelenítése több méretben történik. A keresés, illetve böngészés találati listájában bélyegképek láthatók. A találati rekord megjelenítésekor 320 pixel magasságú szolgáltatási képet láthatunk, a kép mellett a metaadatok - alapértelmezetten rövid, de bővíthető - listájával, illetve a képpel végezhető további műveletek ikonjaival. Erre a képre klikkelve jelenik meg a képernyőre méretezett, maximálisan 800x600 pixel méretű, 72 dpi felbontású, vízzel védett

szolgáltatási kép. A képkönyvtár vízjele mellett igény szerint mód nyílik a könyvtár saját vízjelének elhelyezésére is. Nagy felbontású, részletgazdag képek (pl. térképek, metszetek) esetében van jelentősége a Flash-alapú, nagyítható megjelenítésnek, amelyhez a Zoomifyer programot használjuk. Ennek segítségével a kép egészen kis részlete is jól látható méretűre kinagyítható és megjeleníthető. A felhasználó - igénye szerint - maga navigálhat a felületen.

Összegzés, eredmények, jövőkép

A Magyar Digitális Képkönyvtár létrejöttével a magyar könyvtári szférának értékes, hiánypótló, korszerű szolgáltatása született. Felépült egy olyan országos könyvtári képadatbázis, amely egyetlen közös felületen nyújt hozzáférést a különböző intézmények digitális képanyagához; metakeresőjével pedig más értékes, magyar képgyűjteményeket is elér, módot adva a lehető legszélesebb körű tájékozódásra. A rendszer lehetőséget nyújt az olyan kisebb gyűjteményeknek is a hálózaton való megjelenésre, amelyeknek egyébként - anyagi, tárgyi feltételek híján - nem lenne módjuk saját szolgáltatással megjelenni a világhálón. A központi archívum pedig egyfajta biztonsági másolatként őrzi az értékes digitális képanyagot. A projekt a pályázat lezárulta után is folytatódik, az MDK várja további könyvtárak és gyűjtemények csatlakozását az adatbázishoz.